

այն արիւնը, այնչափ արիւնը: Դիակունք փողոցաց մէջ, դիակունք դրանց ետեւը, ամեն դին դիակունք: Ո՛հ, անտարակոյս, յանցաւորը էին այդ մարդիկն որ բռնեցին ու սպաննեցին. եղեռնագործ էին այդ կանայք՝ որ մէկ ձեռքով օղին բաժակաց մէջ կը լեցնէին և միւսովը տանց մէջ քաթածէթ կը հոսեցնէին: Սակայն նախանձայուզութեան եռանդին սկիզբը չէ երբեք խաբուած մարդ: Արդեօք բոլոր սպաննուածները յանցաւոր էին: Բայց և այնպէս բոլոր այդ պատուհասներուն տեսարանը, ըստ արժանւոյն կամ ոչ, միշտ անգութ է: Անմեղքն՝ արդարութեան վրէժխնդիր ժամանակը կը տխրին: Ո՛հ, այո՛. Բարիզ այս ատեն հանգիստ է, անգործ՝ ինչպէս կռուի դաշտ մը՝ յաղթութեան յաջորդ օրը. խաղաղ՝ ինչպէս գիշերն ու գերեզմանը: Ահաւոր խոնջութեամբ մը ընկճեալ ենք: Արդեօք ելլենք պիտի այս ստուերէն և այս անզգայութենէն: Բարիզ, ձանձրացած, ընկճած, անցեալէն տխրութեամբ միտքը մէկ դի կը դարձնէ, այլ չհամարձակիր աչքերն առ ապագայն տանելու:

Պ Ա Ղ Ե Ս Տ Ի Ն

(Տես երես 117:)

Բ. — Երուսաղէմ և իր շրջակայքը:

Երուսաղէմայ վրայ խօսած ժամանակնիս չենք կրնար լռելեայն անցնիլ Գրիստոսի Չարչարանաց կամ Խաչի ճանապարհը. այսինքն այն ճամբան ուսկից քաղեց Յիսուս սկսեալ Պիղատոսի տունէն մինչև Գոդգոթիա:

Նախ աչքի զարնողն Պիղատոսի տունն է. որուն աւերակները դեռ ինչուան հիմա կեցած են. և մարմարեայ անդատակը ուր կը նստի հիմա Երուսաղէմի քաղաքապետը: Անեղծ մնացած

է այն սանդուղը, որոյ քով հագուել ցուցին Յիսուսի քղամիշ կարմիր և փշէ պսակով պսակեցին: Կը տեսնուի դարձեալ այն կամարը, ուսկից Պիղատոս ցուցուց ժողովրդեան զՅիսուս՝ զանեւէն և փշով պսակեւէն ետքը, և ուր ըսաւ Անա Այրոյ: Հարիւր քայլ հեռւորութեամբ Աստուածաճնաց ցաւոց եկեղեցին կայ. ուր կը պատմուի թէ հանգիպած ըլլայ Աստուածածին իր Որդւոյն՝ մինչ խաչն ուսն առած կ'երթար: — Աւելի հեռու Սիմոն կիւրենացին օգնեց Յիսուսին տանելու չարչարանաց գործին: — Մերձաւոր ուրիշ ճամբայ մը, յորում մէկ կողմը կը բնակէր աղքատն Ղազարոս, և միւս կողմը մեծատունը, կը զարթուցանեն ի մեզ աւետարանին գեղեցիկ առակը: — Մեծատան տունէն ետքը կը ցուցուի այն տեղն, ուր տեսնելով Յիսուս զկանայս որ կու լան իր վրայ, ըսաւ. « Դատերը երուսաղէմի, մի լայք ի վերայ իմ, այլ լացէք, և այլն »: — Ետքը կը տեսնուի վերոնկրայի տան տեղը, այն բարեպաշտ կնկան, որ սրբեց Յիսուսի քրտինքը. ետքը դատարանական դռներ, որ Գոդգոթիա կը տանի, ուր կը լմնայ Չարչարանաց ճանապարհը, որ մօտ մզնին մը երկայնութիւն ունի:

Երուսաղէմ քաղաքը լի է քրիստոնէական կրօնից ուրիշ զարմանալի յիշատակներով: Հայք մատուռ մ'ունին Աննա քահանայապետին տանը տեղւոյն վրայ, ուր տարին զՅիսուս ջիթեանաց պարտիզէն: — Աննա քահանայապետին տունէն քիչ մը հեռու քաղքին արևելեան կողմը բոլորովին կործանած եկեղեցի մը կայ, Սիմոն փարիսեցւոյն տանը տեղւոյն վրայ շինած: — Յիշելու ենք նաև Աստուածածնայ մօր Սրբուհւոյ Աննայի վանքը. Պետրոսի բանտը Գոդգոթիայի մօտ, որուն պատերն միայն մնացած են. Չերեթեայ տունը, ուր հիմա Յունաց մեծ եկեղեցի մը կայ. Մարկոս Աւետարանչին մօր Մարիամու տունը, որոյ վերայ Ասորոց եկեղեցի մը շինուած է պղտի, մութ, և անշուք. վերջապէս Յակոբայ Առաքելոյն մարտի

ընտանեկան տեղը, ուր ազգային վանք մը և եկեղեցի կայ: Վանքը այն աստիճանի մեծ է, որ մի և նոյն ժամանակ կրնայ հարիւրաւոր պանդխտաց տեղ մատակարարել: Մեծ է նոյնպէս և եկեղեցին և ճոխ կերպով զարդարած, և կը բարձրանայ ճիշտ այն տեղւոյն վրայ՝ ուր Յակոբոս Առաքեալ գլխատեցաւ:

Ի բայց առնելով մինչև հոս նշանակած և ուրիշ մէկ քանի հասարակօգուտ շէնքերն, Երուսաղէմի՝ վրայէ վրայ դիզուած, ճամբու վրայ պատուհան չունեցող և նեղ ու մթին ճամբաներով իրարմէ զատուող տուններն տխուր տեսարան մը կ'ընծայեն ճանապարհորդին: Ունի վաճառանոց մի որ կամարած և շինուած է. բայց կրպակներն և մէջի նիւթերն ամենախեղճ. և Երուսաղէմի մէջ միայն այս տեղն է, ուր աւելի կենդանութիւն կը տեսնուի: Վասն զի քաղքին ծայրի թաղերն ամենեկին անկենդան են. կան թաղեր որոց մէջ ճանապարհորդն կրնայ բոլոր օրը պտըտիլ առանց մարդ մը տեսնելու: Երուսաղէմայ բնակչաց մէջ անշուշտ երբայեցիք աւելի փայլուն պիտի ըլլան. բայց ինչպէս բոլոր արեւելք՝ հոս ալ նմանապէս քաջուած առանձին թաղի մը մէջ կը բնակին Աղթնաց գրան մօտ գէպ'ի հիւսիսակողմը: Թէպէտ տուններին ամենախեղճ երևոյթ մ'ունի, բայց ինչպէս ընդհանրապէս ամեն տեղ, նոյնպէս հոս ալ ամենէն հարուստն իրենք են: Բայց խոհեմութիւնը կը ստիպէ ամեն ունեցածն ին ծածկել և կենդանութեան ցոյց չի տալ՝ որպէս զի նախանձու և ատելութեան առիթ չըլլան տեղացւոց: Եւ ահա ասոր համար է որ ժողովրդանոցնին ալ պղտի և անզարդ է:

Իրաւցընէ խեղճ տեսարան մ'է Դաւթի և Սողոմոնի քաղքին մէջ գտնուիլ, յիշել իր փառաց և զօրութեան ժամանակներն, և տեսնել միանգամայն իսրայէլի որդիքը, մեծ նահապետի մը սերունդքը որ կու լան և կը հեծեն իրենց հայրենեաց մէջ:

Այլ մենք քաղաքամէջը թողլով, եթէ ուզենամք Սիոնի դռնէն՝ որ համանուն լեռը կը տանի՝ պարրսպէն դուրս ելլել, և Երուսաղէմի անմիջապէս շրջակայքը պտըտիլ, կը հանդիպիմք, նախ Բերսաբէի աւազանին, որ առանց ջրոյ լայն և խոր փոս մի է: Յետոյ կը տեսնեմք դիմացնիս Սիոն համբաւաւոր լեռը. բայց ինչպիսի փոփոխութիւն. այն տեղն որոյ անուամբ կոչեցաւ նոյն ինքն Երուսաղէմ, այսօր աւերակներով ծածկուած է, որոց մէջ հազիւ կը գտնուին, և այն օգնութեամբ Ս. Գրոց, Դաւթի յիշատակաւ նուիրական տեղերն: Կերպարանափոխ եղան այն տեղուանքն, ուր բնակեցաւ Դաւիթ, իր որդիքն և յաջորդներն: Փոխուեցաւ այն բլուրը՝ ուր երկրպագեց Մարգարէն Յաւիտենականին, ուր երգեց իր գովութիւններն, կարգաց օգնութիւնն, հռչակեց հրաշալիքներն, և ուր մարգարէացաւ իր մահը: Այս Դաւիթ այս լեռան վրայ ունեցաւ այն ամեն գերազանց ներշնչութիւններն, և հոն հանգչեցաւ: Դարձեալ հոս կերաւ Յիսուս յետին Չատիկը, հոս հաստատեց սրբոյ հաղորդութեան խորհուրդը. հոս երեցաւ աշակերտաց յետ յարութեան, և հոս իջաւ Հոգին Սուրբ Առաքելոց վրայ. բայց այս ամեն տեղուանքն հիմա ուրիշ բան չեն ներկայացներ բայց եթէ աղէտից պատկեր և աւերակաց կոյտ մը:

Սիոն լեռը Պաղեստինու ամենագեղեցիկ դիրք ունեցող տեղն է. ասոր վրայէն անարգել կը տեսնուի Երուսաղէմ իր մզկիթներովն և շէնքերովն: Թէպէտ տօթակէզ և գունատ երևոյթ մ'ունի, բայց չիկայ աշխարհիս վրայ ուրիշ լեռ մը՝ որուն պատմութիւնը այնչափ դարերէ ետքը կրօնից և քրիստոնէական եկեղեցւոյ պատմութեան հետ կապուած ըլլայ:

Այս լեռը պսակող բազմաթիւ յիշատակարաններէն գրեթէ ամենքն ալ անհետացած են, և միայն ոմանց աւերակներն մնացած. և են.

Ա. Կայիափայի սուրբ. Այս այն

տեղն է ուր բերուեցաւ Յիսուս Աննայի տունէն, և հոս կրկին և կրկին ուրացաւ Պետրոս զՅիսուս :

Բ. Դաւթի գիրեզմանը . որ մինչև Առաքելոց ժամանակ անեղծ մնացած էր, և ժողովուրդը մեծարանօք կը յարգէր . ինչպէս յայտնի է Պետրոսի խօսքէն¹ :

Գ. Վերնատունը . Ս. Հեղինէ հոս եկեղեցի մը շինել տուեր և գեղեցիկ զարդերով զարդարեր էր : Բայց Սառա կինոյք կործանեցին զայն, և ետքը Սանկիա՝ Սիկիլիոյ թագուհին ստրկի զօրութեամբ նորէն կանգնեց և ընծայեց Ս. Երկիրը զանուոյ միասիննարաց : 1560 թուականին Հագարացիք տիրելով Երուսաղեմի, մղկթի փոխեցին այն եկեղեցին :

Վերնատունը երկու յարկէ կը բաղկանար . վարինը երկու սենեակ ունէր . որոց մին քսան և չորս քայլ երկայնութիւն և վեցտասան լայնութիւն, միւսը քսան և երկու քայլ երկայնութիւն ու չորեքտասան լայնութիւն ունէր : Երկրորդ յարկը միւս յարկին նման երկու մեծամեծ սրահներ ունէր, որոց միոյն մէջ հաստատեց Յիսուս սրբոյ հաղորդութեան խորհուրդը, իսկ միւսոյն մէջ որ կից է առաջնոյն, ժողոված էին Առաքեալք երբ Պենտէկոստէին օրը իջաւ վրանին հոգին սուրբ :

Վերնատունը թէ անոր համար արժանի է մեր յարգանաց՝ իբր զի քրիստոնէական Զատիկը առաջին անգամ հոն կատարեցաւ, և թէ ուրիշ շատ գեղեցիկ յիշատակաց համար որ կը կապեն մեր սիրտը այն տեղոյն հետ, և կը պահանջեն մեր յարգանքն և մեծարանքն : Յետ յարութեան հոս շատ անգամ երեցաւ Յիսուս իր աշակերտներուն . հոս ձեռնադրեցան առաջին սարկաւագունք . հոս կատարեցաւ եկեղեցական առաջին ընդհանուր ժողովը, որոյ նախագահ բաղմեցաւ Ս. Պետրոս գալով ՚ի Հովմայ, և հոսկէց ցրուեցան աշակերտք . քարոզելու ընդ ամենայն երկիր :

¹ Գործք Առաք. ԴԷ. Բ. 29 :

Սինն լերան ոտքը, գրեթէ հարիւր քայլ հեռու այն ծառէն որ խաչացայ սղոցուելուն տեղը կը նշանակէ, չորցած և արեգակէ տոչորած դաշտի մը մէջ, կը տեսնուի Սելովամայ աւազանին մուտքը : Այս աւազանը որ յիշուած է Հին և Նոր կտակարանաց և խաչակրաց պատմութեան մէջ, հաւասարապէս յարգելի է թէ քրիստոնէից թէ Հրէից և թէ Մահմետականաց : Բայց քրիստոնէական կրօնից այնչափ մեծարանաց պատճառն այն է, որ այս աւազանը հանդիսարան եղած է մեծ հրաշքի մը : Յիսուս ՚ի ծնէ կոյր մը տեսնելով, թքաւ գետին և թուքը կաւին հետ խառնելով, քսեց կուրին աչքերուն և ըսաւ . « Երթ լուս յաւազանին Սելովամայ . չորաւ, լուսցաւ, եկն և տեսանէր » :

Աւազանին մուտքը արեւելք կը նայի : Քարէ սանդուղ մը երկու բարձր պատերու մէջ շինած, կը տանի նուիրական աւազանը . որուն ամեն օր պանդուխտներ այցելութեան կու դան, և ծուներ դնելով եղբրաց վրայ կ'աղօթեն : Բուն աւազանը լայն կամարի մը տակ է, որուն յատակը անտաշ քարերու կտորներով ձևացած է . իսկ վերին մասը կանոնաւոր յղկած քարերէ : Յատակը մամուռով և բաղեղով պատած է . և զինքը կենդանի բռնող աղբիւրը երեք օրը մի անգամ կը վազէ :

Սելովամայ աւազանը թէպէտ ամեն ազգաց մեծարանաց և կրօնից յիշատակներով պատած է, բայց արտաքին պիտոյից ալ կը գործածուի : Շրջակայ բնակիչք հոս կու դան իրենց լուացքը լուալու և իրենց սափորը կարկառելու այն դոյզն ջրոյ հոսանաց՝ որ անվրէպ ամեն երեք օր կը բխէ ժայռէն :

Սինն լերան զիմացը դէպ ՚ի հարաւակողմը վրան աւերակներով բլրակ մը կայ, որ կ'ըսուի թէ Կայիափայի գեղին մնացորդքն ըլլան . կը կոչուի այս տեղը բլուր Չար խորհրդոյ . վասն զի հոն քահանայք, զպիւրք և փարիսեցիք խորհուրդ ըրին մեռցնել զՅիսուս : Շարունակելով մեր ճամբան ընդ ափափայոյ դէպ արեւմուտք, հին գերեզմաններուն

կը հասնիմք, որոնք ժայռի մէջ փորուած են, և իրապէս անոնք են որոյ վրայ խօսած է Նեեմի: Կը տեսնուին հոն քանի մը գրուածքներ երբայերէն կամ յունարէն լեզուաւ. և սրբոյ քանի մը նկարներ գրեթէ բոլորովին եղծեալ:

Համբաւաւոր է այս հովիտը Մողղը չաստուածոյն ընծայուած հեթանոս և պիղծ պաշտամանց համար. անոն գարշելի, որուն շատ անգամ ծնողք կը զննուին իրենց որդիքը և կը մաշէին բոցոյ մէջ, ինչպէս կը կարգաւք թագաւորաց գրքին մէջ: Անմեղ զենեւոց աղաղակը, և թերեւ աւելի ծնողաց սրտին խայթը մարելու համար, ամպարիշտ չաստուծոյն պաշտօնեայքը գործի մը կը հնչեցընէին երբայական լեզուաւ թիւրք ըստած, ուսկէց ետքը այն տեղը ուր այս զոհերն կ'ըլլային թոքէք ըսուեցաւ: Գերութենէն դառնալէն ետքը, երբայեցիք զարհուրանօք կը նայէին այն տեղեաց վրայ, յիշելով հոն գործուած զարշուծիւններն. ուստի այն տեղն աղբւս ըրին, և կենդանեաց ոսկորոտիքը և չարագործաց մարմինը կը նետէին հոն: Իսկ ժանտախտը արգիլելու համար, որ այս նիւթոց փտութենէն կըրնար պատճառել, կրակով կը մաշեցընէին զանոնք, որ ստէպ կը վառէր հովտին մէջ, ուստի այն տեղն Գեհեան ըսուեցաւ:

Չար խորհրդոյ բլրան մէջ տեղուանքն, դեանոյ անձուկ լեզուի մը վրայ, դեռ մնացած են քառակուսի մեծ շէնքի մը աւերակներ: Այս շէնքը կը գտնուի Ալեդդաւա ըստած տեղոյն վրայ, որ կը նշանակէ Գեօդ արեւուն, վասն զի ճիշդ այն գետինն է զոր քահանայք զընեցին Յուդային ետ դարձուցած մատնութեան ստակով, և սահմանեցին զերեզման օտարաց:

Կը շարունակուի:

ՀԻՆԴ ՇԱՐԱԹ ՕԴԱՊԱՐԿԻ ՄԷՋ

ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ԵՐԻՑ ԱՆԴՂԻԱՑԻՈՑ

ՅԱՓՐԻԿԷ:

(Տես էրես 121:)

ԳԼՈՒԽ ԻԷ.

Բառականութեան նշանք. — Գաղղիացի հեղինակի մը երեսակայական գաղափարներ. — Շքեղագարդ երկիր. — Ատամովայի քաղաքորոշիւնը. — Սրիք ու Պրիդրէի քննորիւնները Պարթին քննութեանցը հետ շաղկապեալ. — Ատլանդիկայի լերինք. — Պրնուէ գետը. — Խոյս քաղաքը. — Պաժկէն. Մանտիֆ լեռ:

Մեր ուղևորները ճամբայ ելլելէն ետե՛ մեծ երազութեամբ քալեցին. կը փութային այն անապատէն հեռանալու որ քիչ մնացեր էր իրենց այնքան չարաշուք պիտոր ըլլար:

Առաւօտեան ժամը ինն քառորդ անցած ատենները, բուսականութեան հետքեր սկսան տեսնուիլ. այն աւազէ ծովուն մէջ ծփացող խոտեր էին, որ ինչպէս եղաւ Քրիստափոր Գոլոմպոսին, ցամաքին մերձակայութիւնը կ'ազգէին. կանաչ տունկեր ինչպէս թէ վախով տեղենին կոպիճներու մէջէն կը ցուցընէին, կոպիճք որ հետզհետէ մեծնալով այն ուկիւսնոսին մէջ ժայռեր պիտոր փոխուէին:

Ցած բլուրներ հորիզոնին վրայէն ելլէջ կը խաղային. իրենց կերպարանքը մառախղէն մթազնեալ անստոյգ կերպով կ'որոշուէր. այսպէս կամաց կամաց անապատին միակերպութիւնը կը ջնջուէր:

Տըղորը խնդութեամբ այն նոր երկիրը կ'ողջունէր, և ինչպէս նաւաստի մը 'ի դիտի, գրեթէ՝ ցամաք, ցամաք, կանչել կ'ուզէր:

Ժամ մը ետքը բուսաբեր գետինը աչացը առջին կը պարզէր, որու տեսիլը թէպէտ վայրենի դեռ ևս, այլ նուազ տափարակ էր, և ոչ այնքան մերկ, գոր-